

Жүнісбекова Ж.А.¹, Керімбеков М.А.², Мамадалиев С.Т.³

*^{1,3}М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Шымкент қ., Қазақстан,*

*²«Өрлеу» БАҰО» АҚФ Түркістан облысы және Шымкент қаласы бойынша ПҚБА институты,
Шымкент қ., Қазақстан*

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КҰЗІРЕТТІЛІКТІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Мақалада қоғамның жаһандануы жағдайында педагогикалық іс-әрекет мотивациясын қалыптастыруға психологиялық құзіреттіліктің ықпалы мәселесі талқыланған. Сонымен қатар, бұл мақалада «мотивация», «құзіреттілік» «кәсіби іс-әрекет» ұғымының мән-мағынасы мен мазмұны теориялық тұрғыда егжей-тегжейлі талданған. Мотивацияның құрылымы, оның ішінде сыртқы және ішкі мотивацияның негізгі сипаттамалары жан-жақты зерттелген. Психологиялық құзіреттіліктің жекелеген компоненттерінің педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясына әсері қарастырылған. Қазіргі таңда кәсіби мотивацияны зерттеуде негізгі де маңызды орын, тұлғаның кәсіби іс-әрекет жағдайларына деген қатынасын зерттеу мәселесіне беріледі. Мақалада кәсіби іс-әрекеттің сыртқы және ішкі мотивациялары сипатталған. Сонымен қатар, аталған мәселе аясында педагогтардың, психологтардың теориялық тұжырымдамалары мен ғылыми көзқарастары мен ой-пікірлері сипатталған.

Түйін сөздер: мотивация, педагогикалық іс-әрекет, психологиялық құзіреттілік, сыртқы және ішкі мотивация, заманауи қоғам, тұлғаның кәсіби іс-әрекеті.

Zh.A.Zhunisbekova¹, M.A.Kerimbekov², S.T.Mamadaliyev³

*^{1,3} M.Auezov South Kazakhstan State University,
Shimkent, Kazakhstan,*

*²Training and monitoring service of the institute for Advanced Studies of
Teachers of the Turkistan Region and Shimkent city,
Shimkent, Kazakhstan*

IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE IN FORMATION OF MOTIVATION OF THE PEDAGOGICAL ACTIVITY

Abstract

This article discusses the socio-pedagogical aspects of motivation of professional activity of the person in the conditions of modern development of society. The article analyzes in detail the essence and content of the concept of "motivation" in theoretical terms. The structure of motivation, including the main characteristics of external and internal motivation, has been thoroughly studied. The theoretical analysis of social and pedagogical aspects of formation of motivation of professional activity in the conditions of modern social development is carried out. Currently, the main and important place in the study of professional motivation is given to the problem of studying the relationship of the individual to the conditions of professional activity. The article describes the external and internal motives of professional activity. In addition, within the framework of this issue, a theoretical review of the scientific views and concepts of prominent scientists was conducted.

Keywords: motivation, professional activity, social and pedagogical aspects, external and internal motivation, modern society, professional activity of the individual.

Ж.А. Жүнісбекова¹, М.А. Керімбеков², С.Т. Мамадалиев³

^{1,3} Южно-Казахстанский государственный университет имени М.Ауэзова,
г.Шымкент, Казахстан,
² ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Туркестанской области и городу Шымкент,
г.Шымкент, Казахстан

ЗНАЧИМОСТЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ МОТИВАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В данной статье рассмотрены социально-педагогические аспекты мотивации профессиональной деятельности личности в условиях современного развития общества. В статье подробно проанализированы сущность и содержание понятия «мотивация» в теоретическом плане. Всесторонне изучена структура мотивации, в том числе основные характеристики внешней и внутренней мотивации. Проведен теоретический анализ социально-педагогических аспектов формирования мотивации профессиональной деятельности в условиях современного общественного развития. В настоящее время основное и важное место в исследовании профессиональной мотивации отводится проблеме изучения отношения личности к условиям профессиональной деятельности. В статье описаны внешние и внутренние мотивы профессиональной деятельности. Кроме того, в рамках данного вопроса был проведен теоретический обзор научных взглядов и концепций выдающихся ученых.

Ключевые слова: мотивация, педагогическая деятельность, психологическая компетенция, внешняя и внутренняя мотивация, современное общество, профессиональная деятельность личности.

Қазіргі қоғамдағы экономикалық және саяси тұрақсыздық кезеңінде, адам тек қана өзінің күшіне ғана сенуге мәжбүр, оңтайлы және икемді, кезкелген мамандықтың жалпы ерекшелігіне тез және дұрыс бағдарлана білуге қабілетті және өзінің оған жарамдылығын анықтай білуі тиіс. Кәсіби іс-әрекеттің мазмұнын білмегендік және осыған сәйкес алынған мамандықпен қанағаттанбау, кадрлардың тұрақсыздығына, еңбектің төмен өнімділігіне, еңбек іс-әрекетін өзгертудің себептерінің бірі болып табылады. Барлық теориялар адамдардың өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі жоғарылату, адамдармен бірігуге талпыну сияқты ерекшеліктерге негізделіп құрылған. Тұлға қажеттіліктерінің ролін, адам өміріндегі іс-әрекеттің маңыздылығын, еңбек іс-әрекетіндегі қоғамдық-экономикалық қатынастарды толық түсінбегенше кәсіби іс-әрекет мотивациясының толық теориясын құру мүмкін емес.

Педагогтің кәсіби іс-әрекеті мотивациясының негізгі факторы ретінде психологиялық күзінеттілікті зерттеу оның кәсіби іс-әрекет шеңберіндегі мінез-құлқының тереңдік механизмдерін түсінуге және оның тиімділігін болжауға мүмкіндік береді.

Көптеген атақты ғалымдар педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясы ретінде мәселелерді әзірлеуге өз үлестерін қосты: Е.П.Ильин, А.Н.Леонтьев, М. Ш. Магомед-Эминов, С.Л.Рубинштейн және т.б. педагогтың психологиялық күзінеттілігі: Н.В. Кузьмин, М.И.Лукиянова, А.К.Маркова, Л.М.Митина және т.б. педагогтың психологиялық күзінеттілігі: Н.В.Кузьмин, М.И.Лукиянова, А.К.Маркова, Л.М.Митина. Біздің көзқарасымыз бойынша, осы мәселені шешуді тежейтін басты факторлардың қатарына психология мен педагогиканың дамуы, яғни аталған ғылымдардың салалары бір-бірінен оқшауланған, олардың әрқайсысының салаларының бөлінуі, идеологиялық қондырғылардың педагогикалық іс-әрекеттің теориясы мен практикасын дамытуға консервативті әсері жатады. Аталған факторлардың әрекеті нәтижесінде психологиялық күзінеттіліктің педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясына әсер ету проблемасының қазіргі жағдайы проблеманың өзін көруде жүйелілік болмауымен, демек, оны бағалау критерийлерінің пысықталмауымен, оның қалыптасуы мен даму механизмдерінің толық ашылмауымен және заңды нәтиже ретінде, психологиялық күзінеттіліктің қалыптасу деңгейін ескере отырып, педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясын дамытудың тиімді технологияларының болмауымен ерекшеленеді.

Психологиялық-педагогикалық әдебиетті талдау барысында психологиялық күзінеттіліктің жекелеген компоненттерінің педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясына әсері қарастырылатынын көрсетеді. Психологиялық білім жиынтығын қамтитын психологиялық күзінеттіліктің гносеологиялық компонентінің педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясына әсері В.А.Вельдинаның, В.В.Григорьеваның, А.К.Маркованың, С.Н.Зенованың, М.И.Лукиянованың, Л.Н.Кравченконың, Л.М.Митинаның зерттеулерінде егжей-тегжейлі сипатталған.

А.К.Маркованың пайымдауынша "табысты педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясын қалыптастыру үшін мұғалім психологиялық сауаттылыққа ие болу керек". Ол психологиялық ақпараттандырумен қатар психологиялық білімнің ықпалымен өзгерістерге ұшыраған жеке қасиеттерді да қамтиды. Басқа адамға деген қызығушылық, басқа адамның мүмкіндіктеріне жағымды көзқарас пен сенім, жалпы адамда жоғары төзімділік пайда болады.

Осы орайда, В.А.Вельдина, Л.Н.Кравченко, Ю.Д.Фирсова сияқты психологтар теориялық психологиялық білім біліктер (жалпыланған әлеуметтік-психологиялық тәжірибе) практикалық іс-әрекетке сүйеніп қана қоймай, мұғалімнің жеке тәжірибесінің шекарасын кеңейтеді, бұл тәжірибені тереңдетеді, бағыттайды және ұйымдастырады, оны кәсіби тәжірибе жүйесінде қайта пайымдауға мүмкіндік береді.

Е.В.Маловтың мұғалім меңгеретін психологиялық білімге қатысты көзқарасы, " ол мұғалімнің ішкі игілігіне, оның жеке біліміне, оның нанымына, эмоционалды түрде жинақталған және іс жүзінде сынақтан өткен кездегі оның практикалық әрекеттерін нақты реттеп отырады". Басқаша айтқанда, мұғалімнің нақты іс-әрекеті жағдайында психологиялық білімдерді қолдану тетігі тек қана жеке тұлғалық үдеріс ретінде түсінілуі мүмкін, сондықтан педагогикалық іс-әрекет мотивациясын қалыптастыру процесінде оның кәсіби іс-әрекет жағдайларындағы мінез-құлқының маңызды тұлғалық детерминанттары назарға алынады.

М.И.Лукьянова, Т.А.Матис еңбектерінде психологиялық білімнің "...сәйкес ғылым логикасында мұғалім меңгерген бола отырып, тікелей және тікелей "әрекетке басшылық" болмайды, ал оның кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерінің категориялық аппаратына қосылып, түрлендіру, трансформациялаудың күрделі процессіне ұшырайды"деп дәлелденді. М.И.Лукьянованың пікірінше, шешім қабылдау үшін когнитивті негіз ретінде әрекет ете отырып, олар, әдетте, Педагогикалық іс-әрекетті уәждеудің иерархиялық құрылымын қалыптастыру үдерісіне тікелей қатысушы болады.

Бұл көзқарасты Э.Л.Куренков, З.И.Некмарева, Н.В.Скорова жалғастырады, педагогтің ойлауында психологиялық өзгерістер басым болған кезде педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясы сатысындағы жетекші себептердің бірі өзін-өзі дамыту мотиві болып табылады. "Бұл ретте өзін-өзі дамытуға ішкі, өнімді, мотивациясы бар педагогтар да, нептимальды кәсіби мотивациясы бар педагогтар да ұмтылады". Осыған байланысты Н.В.Скоровой бұл үшін таңдалған жолдар сипатталған: біреуі аз болуға ұмтылады, басқалары - неғұрлым авторитарлы. Олардың өзін-өзі дамыту бағыттары, өзін-өзі түзету және кәсіби идеалға жақындау тәсілдері туралы түсініктері қарама-қайшы болып табылады. Бұл міндеттерді жүзеге асыру психологиялық білімді нақты педагогтарда тұлғалық мағынамен толтыру үдерістерімен кездеседі.

В.В.Григорьева, С.Н.Зенова, Н.А.Сяброваның ұсынымдарында, әлеуметтік тұрақсыздық жағдайында іс-әрекеттің тиімділігі мен үйлесімділігінің маңызды факторы ретінде педагогтың ойлауы мен тұлғасындағы өзгерістерге әкелетін кәсіби (оның ішінде – психологиялық) білім шығады. Осының салдарынан мұғалімнің құндылықтық бағдарымен өзара байланыста мінез-құлық себептерінің өзгеруі орын алады. "Педагогтің ойлауында психологиялық өзгерістердің басым болуы педагогикалық іс-әрекет мотивациясының иерархиялық құрылымын анықтайды: ол көбінесе іс-әрекеттің объективті шарттарын ескереді, күрделі жағдайлардан шығуды белсенді іздейді, сәтсіздікке барабар әрекет етеді, мақсатқа қол жеткізу бағдарламасын жасауда неғұрлым өнертапқыштық болып табылады".

Л.М.Митина, М.И.Лукьянова алған психологиялық ақпараттың әсерінен педагогикалық іс-әрекеттің өзгеруі орын алатынын мәлімдейтін көзқараспен келіспеуге болмайды. Атап айтқанда, "оның мағынасын, мақсаттары мен уәждерін өзгерту туралы айту керек".

Осылайша, әдебиетті талдау психологиялық білімнің педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясын қалыптастыруға әсер ету мәселесіне қатысты айырмашылықтарға қарамастан, авторлар психологиялық білімнің педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясын қалыптастыру және оның иерархиялық құрылымын өзгерту факторы болып табылатындығын көрсетеді.

Психологиялық іс-әрекет компонентінің педагогикалық іс-әрекет мотивациясына психологиялық іс-әрекет компонентінің әсері Н.Д.Амбросио, В.Г.Каменская, яғни Лопахина, Е.В.Малова, Н.Манкузо, В.И.Селиванов, Н.И.Чернолуцкий және т. б. зерттеулерде көрсетілген.

Н.Д.Амбросио, В.Г.Каменская, Н.Манкузо жүргізген зерттеулер педагогтың педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясын қалыптастыру кезінде өзінің кәсіби іс-әрекетінде белгілі бір іскерліктер мен дағдыларды меңгеруінің рөлін анықтауға мүмкіндік берді. Олардың пікірінше, "әрбір мұғалім тәжірибелік іс-әрекет субъектісі ретінде өзінің жеке тәжірибесін құрады; әрбір мұғалім өзінің жеке жинақталған педагогикалық міндеттерді шешу стратегиясын және өзінің жеке іс-әрекет стилін

құрады". Бұл ретте, соның салдарынан осы іс-әрекеттің мотивациялық құрылымын дамыту, қалыптастыру, жетілдіру жүреді.

Е.В.Маловтың, В.Г.Каменскаяның, В.П.Рогучтың пікірлері бойынша, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекеті мотивациясының қалыптаспауының себептерінің бірі педагогикалық іс-әрекет пен педагогикалық қарым-қатынасты жүзеге асырудың жеке тәсілдерінің қалыптаспауында. Бұл авторлар педагогикалық іс-әрекетте психологиялық шеберлікті дамыту мұғалімнің психологиялық ақпараттандырылуына байланысты екенін атап көрсетеді (біздің жұмысымызда-психологиялық күзиреттіліктің гносеологиялық компоненті). Осының барлығы педагогикалық іс-әрекеттің жетекші себептерінің үйлесімділігіне ғана емес, сонымен қатар педагог іс-әрекетіндегі компоненттердің сәйкес келмеуіне әкеледі.

А.Б.Орлова, Т.А.Матис психологиялық зерттеулері педагогтың психологиялық біліктерінің өзара байланысын және педагогикалық іс-әрекеттің мотивациялық құрылымының қалыптасуын растайды. Осылайша, "педагогтердің педагогикалық міндеттерді шеше білуі ғылыми-негізделген педагогикалық іс-әрекет мотивациясын қалыптастыру сипатына әсер етеді".

Бұл көзқарасты В.И.Селиванов, Е.И.Тимошук жалғастырады, ол "педагогикалық іс-әрекет мотивациясының сипаты педагогтың кәсіби іс-әрекеттің негізгі тәсілдерін меңгеру дәрежесіне байланысты"деп санайды.

Н.И.Чернолуцкий "педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясын қалыптастырудың жалпы жолы педагогта бар кәсіби білімді кәсіби (соның ішінде – психологиялық) іскерлікке айналдыруға ықпал ету болып табылады"деп мәлімдейді. Бұл ретте соңғылардың мәні проблемалы-жанжалды және дағдарысты педагогикалық жағдайларды балалардың да, педагогтың да кәсіби және тұлғалық өсуіне ықпал ететін тәжірибеге айналдыра білуден тұрады..

Сонымен, кәсіби іс-әрекет мотивациясына қатысты мәселелері барлық теориялық бағыттардың зерттеулерінде (қатыныстар теориясында, бағыт, тұлға, қажеттіліктер теориясы) еңбек шарттарына деген саналы қатынастар мәселесіне байланысты. Ұжымдағы қарым-қатынастарға байланысты зерттеулер (еңбек ұжымындағы қарым-қатынастар, топтардағы өзара қатынастар) қызметкердің еңбек шарттарына қатынас жасау механизмдері арқылы жүргізілген. Еңбек іс-әрекеті мотивациясына байланысты зерттеулер қызметкерлердің еңбек үрдісінің элементтеріне саналы қатынас жасауын зерттеуге негізделген және де әрбір еңбек іс-әрекеті тұлғаның өзін жетілдіруге байланысты кәсіби мотиві бар деп болжауға болады.